

# تأثیرات برجام بر تجارت خارجی جمهوری اسلامی ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۳/۲۴

مسعود کامالی اردکانی\*

## چکیده

با اجرای برجام و ایجاد فضای مناسب‌تر بین‌المللی در مورد ایران، تحولات مثبتی در تجارت خارجی جمهوری اسلامی ایران روی داده است. به نظر می‌رسد با گذشت زمان و رفع برخی محدودیت‌های رسمی و غیررسمی تجارت خارجی در سطوح داخلی و خارجی و افزایش تعاملات و مراودات اقتصادی ایران با کشورهای مختلف، در آینده ثمرات ملموس‌تری از توافق برجام در عرصه تجارت خارجی نصیب کشور خواهد شد. البته، باید به این نکته نیز توجه داشت که استفاده مفید از فرصت‌های برجام در راستای ارتقاء تجارت خارجی کشور، نیازمند عزم و اراده جدی و فراهم کردن شرایط و الزامات چنین فضایی است. در این میان، هم‌افزایی و اجماع داخلی بر سر برنامه‌های اقتصادی و تجاری کشور و تداوم و تقویت دیپلماسی اقتصادی، می‌تواند شرایط بهره‌گیری مطلوب‌تر از فرصت‌های موجود و ایجاد فرصت‌های جدید را فراهم‌تر کند.

واژگان کلیدی: برجام، تجارت خارجی، تراز تجاری، شرکای تجاری، ریسک تجاری.

M.Kamali@itsr.ir

\* عضو هیأت علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

فصلنامه مطالعات راهبردی • سال نوزدهم • شماره دوم • تابستان ۱۳۹۵ • شماره مسلسل ۷۲

## مقدمه

مقاله حاضر ساختار تجارت خارجی کشور را در دولت‌های دهم (۱۳۸۸-۱۳۹۱) و یازدهم (۱۳۹۵-۱۳۹۲)<sup>۱</sup> مورد مقایسه قرار داده و اثرات بالقوه و بالفعل توافق برجام بر تجارت خارجی کشور را تحلیل می‌کند. از آنجا که هدف‌گذاری‌های برنامه‌های توسعه و اسناد راهبردی کشور بر مبنای تجارت «کالای غیرنفتی» صورت گرفته، تجارت خدمات و صادرات میعانات گازی<sup>۲</sup> در این مقاله در نظر گرفته نشده است. در بخش اول مقاله، تراز تجاری، ارزش واحد صادرات و واردات، وضعیت شرکای تجاری و نسبت صادرات به واردات از جمله مهم‌ترین محورهای تحلیل خواهند بود. در قسمت دوم، به تحلیل روندهای تجاری جدید و اثراتی که برجام بر سیاست‌های فعلی و آینده تجارت خارجی خواهد داشت پرداخته می‌شود.

## الف. تحلیل آماری تجارت خارجی

اقتصاد مستقل از نفت یکی از پایه‌های اقتصاد مقاومتی و همچنین به عنوان یکی از اهداف کلان، همواره برای دولت‌ها تعریف شده است. تجارت خارجی نیز شاخص اقتصادی مهمی برای قیاس عملکرد اقتصادی و توسعه‌ای دولت‌ها با یکدیگر به شمار می‌رود. در این بخش برای تحلیل ساختار تجارت خارجی کشور و مقایسه آن با عملکرد دولت قبل از برخی شاخص‌ها و معیارهای مرسوم نظیر تراز (کسری) تجاری، ارزش واحد صادرات و واردات، وضعیت شرکای تجاری و نسبت صادرات به واردات به شرح زیر بهره برده خواهد شد.

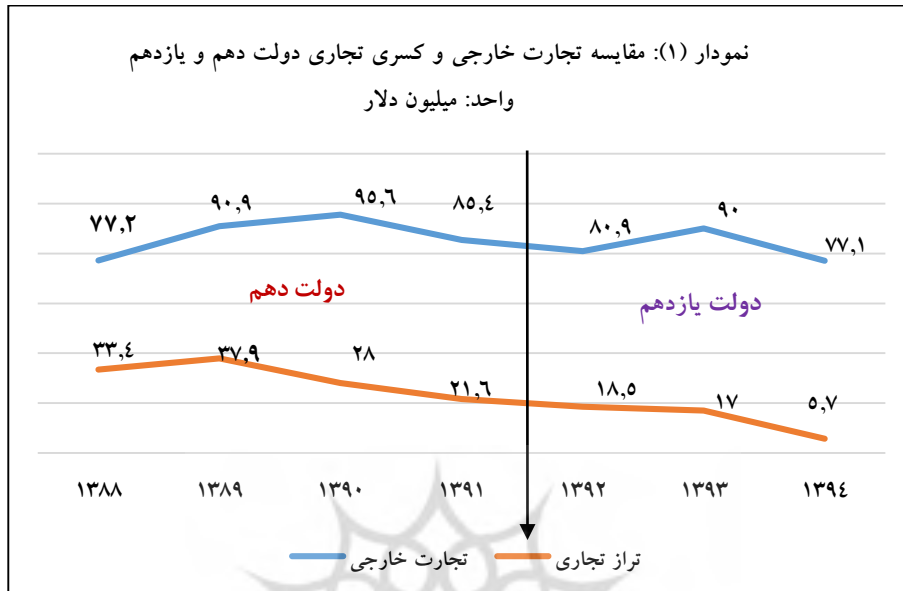
### ۱. تراز تجاری

یکی از شاخص‌های عملکرد دولت‌ها در بخش تجارت خارجی، تراز تجاری یا بازرگانی است که گویای میزان منفعتی است که کشور از رابطه تجاری با سایر کشورها به دست می‌آورد. به این معنا که هرچه میزان صادرات از واردات بیشتر باشد، سود (منابع ارزی) بیشتری نصیب اقتصاد خواهد شد.

۱. آخرین آمار سنواتی در دسترس مربوط به سال ۱۳۹۴ است. آمار سال ۱۳۹۵ به صورت فصلی تحلیل خواهد شد.

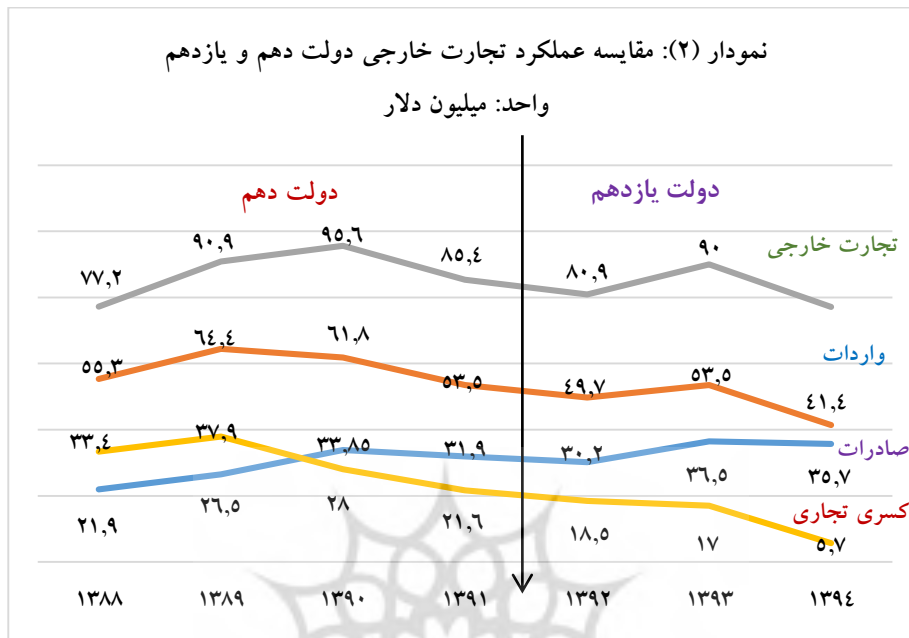
۲. منتقدین دولت ارائه آمار صادرات میعانات گازی موجب انحراف در تحلیل وضعیت تجارت خارجی قلمداد می‌کنند.

میزان تجارت خارجی غیرنفتی (مجموع صادرات و واردات کالا)، از ۷۷/۲ میلیارد دلار در ابتدای دولت دهم به ۸۵/۴ میلیارد دلار در پایان سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است. این رقم در ابتدای دولت یازدهم به ۸۰/۹ میلیارد دلار کاهش یافت و پس از افزایش ۹ میلیارد دلاری در سال بعد (۱۳۹۳) در نهایت در سال ۱۳۹۴ به ۷۷/۱ میلیارد دلار کاهش یافت. کاهش حجم تجارت خارجی کشور طی سال‌های اخیر به خصوص سال گذشته عمدتاً به عواملی همچون کاهش قیمت نفت، کاهش تقاضای جهانی، کاهش صادرات محصولات پتروشیمی (عمدتاً ناشی از کاهش تقاضای چین) و بالاخره کاهش واردات ناشی از رکود اقتصاد داخلی و کاهش تقاضا مرتبط دانسته شده است. این در حالی است که مقایسه تراز (کسری) تجاری دولت دهم و یازدهم حاکی از بهبود بیشتر کسری تجاری کشور در دوره سه‌ساله دولت یازدهم است. در حالی که کسری تجاری کشور در این دوره به بالاترین میزان خود در طول تاریخ انقلاب یعنی رقم ۳۷/۹ میلیارد دلار در سال ۸۹ می‌رسد. این رقم در سال سوم دولت یازدهم با رشد منفی ۳۵/۵ درصدی به منفی ۵/۷ میلیارد کاهش می‌یابد که حاکی از بهبود سریع کسری تجاری کشور است (نمودار یک و دو). به علاوه در حالی که مجموع کسری تجاری دولت دهم بالغ بر ۱۲۰ میلیارد دلار بوده است مجموع کسری تجاری سه سال اول دولت یازدهم به حدود ۴۰ میلیارد دلار می‌رسد که کاهش محسوسی را نشان می‌دهد. بدیهی است این بهبود مرهون کنترل واردات از یک سو و افزایش میزان صادرات است که قادر به کاهش شکاف بین واردات و صادرات کشور شده است، در غیر این صورت محدودیت‌های تجاری ناشی از تحریم، وضعیت تراز تجاری کشور را وخیم‌تر می‌نمود. هرچند ممکن است برخی بهبود تراز تجاری ایران در سال گذشته را تنها برآیند رکود اقتصادی و اجبار در کاهش واردات بدانند، ولی بررسی روند سه سال گذشته حاکی از یک برنامه‌ریزی برای دستیابی به این هدف بوده به گونه‌ای که در طول این سال‌ها کسری تجاری ایران با شیب کاهشی همراه بوده است.



منبع: آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۸-۱۳۹۴

بعد از عملیاتی شدن برجام جهت گیری بازارهای صادراتی کشور تغییر کرد. آمار ۴ ماهه اول سال ۱۳۹۵ به نقل از گمرک جمهوری اسلامی ایران حاکی از فزونی یافتن میزان صادرات از واردات و مثبت شدن تراز تجاری کشور است. صادرات ۴ ماهه اول سال ۹۵ بدون احتساب میعانات گازی به میزان ۱۳/۴ میلیارد دلار رسیده در حالی که واردات در همین مدت به ۱۰/۲ میلیارد دلار بالغ گردیده است. بدین ترتیب، تراز تجاری کشور در این مدت برای اولین بار پس از ۳۷ سال حدود ۳ میلیارد دلار مثبت شده است. تشکیل ستاد اقتصاد مقاومتی به ریاست معاون اول رئیس جمهور، اتخاذ برخی سیاست‌ها همچون تسعیر نرخ ارز، ارائه بسته مشوق‌های صادراتی و خدمات جدید صندوق ضمانت صادرات و گشایش فضای بین‌المللی ناشی از برجام از جمله عوامل مهم در رونق صادرات کشور در سال ۹۵ است.



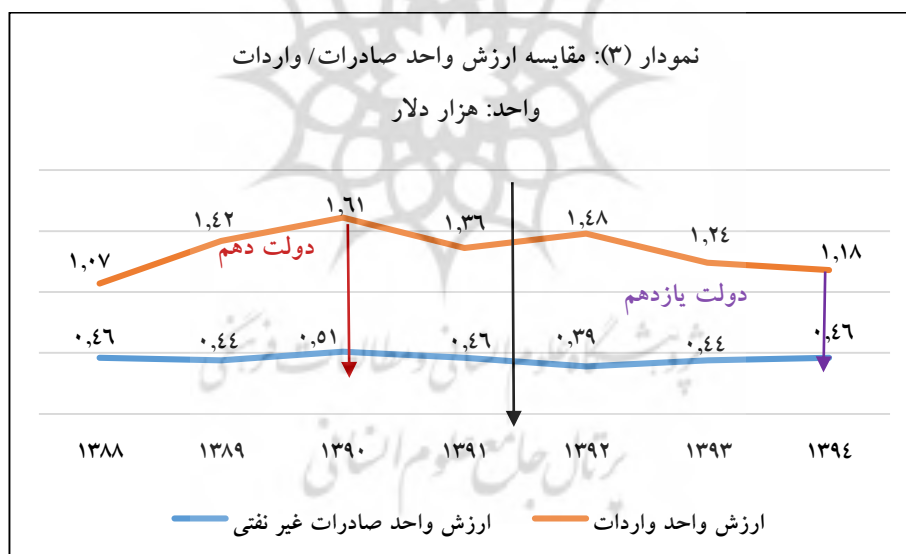
منبع: آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۸-۱۳۹۴

## ۲. مقایسه ارزش واحد واردات و صادرات غیرنفتی

شاخص ارزش واحد صادرات و واردات نیز گویای نکات قابل تأملی است. طی دهه گذشته، متوسط ارزش واحد واردات همواره بیش از متوسط ارزش واحد صادرات بوده است (نمودار سه). این بدان معنی است که ارزان‌تر از آنچه از بازار جهانی خریداری می‌کنیم، محصولات تولیدی خود را در بازار جهانی به فروش می‌رسانیم. نکته قابل توجه اینکه تفاوت قیمت واحد واردات نسبت به صادرات در دولت دهم در نتیجه تحریم و سخت‌تر شدن شرایط نقل و انتقال کالا و ارز و همچنین، تمرکزگرایی در مبادی وارداتی به بیشترین میزان (سال ۹۰) خود می‌رسد و در دولت یازدهم با رفع محدودیت‌ها و گشایش بازارهای صادراتی و کنترل واردات، به کمترین میزان (سال ۹۴) کاهش می‌یابد. در سال ۱۳۹۰، واردات هر کیلوگرم به بالاترین میزان خود حدود ۱/۶ دلار به کشور صورت

می‌پذیرفت که این عدد در سال ۱۳۹۴ به حدود ۱/۱ دلار تقلیل می‌یابد. این در حالی است که محصولات تولیدی کشور از یک طرف به واسطه برخورداری از سطوح پایین فناوری و قابلیت پایین رقابت‌پذیری و از طرف دیگر به واسطه بازارهای صادراتی با کشش درآمدی پایین و کشش قیمتی بالا، با ثبات قیمت فروش در سطحی بین ۴۰ تا ۵۰ سنت در هر کیلو همراه بوده است (نمودار سه).

شایان ذکر است میانگین قیمت کالاهای صادراتی در چهارماهه نخست سال ۹۵، به ۳۸۰ دلار کاهش یافته که به معنای صادرات کالاهایی با ارزش افزوده پایین‌تر است. در عین حال، متوسط قیمت هر تن کالای وارداتی ۱۲۸۰ دلار شده که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل گویای این است که واردات ایران بیشتر متوجه کالاهای واسطه‌ای تولید و نیز اقلام اساسی بوده و کمتر کالای ساخته‌شده وارد کشور شده است.



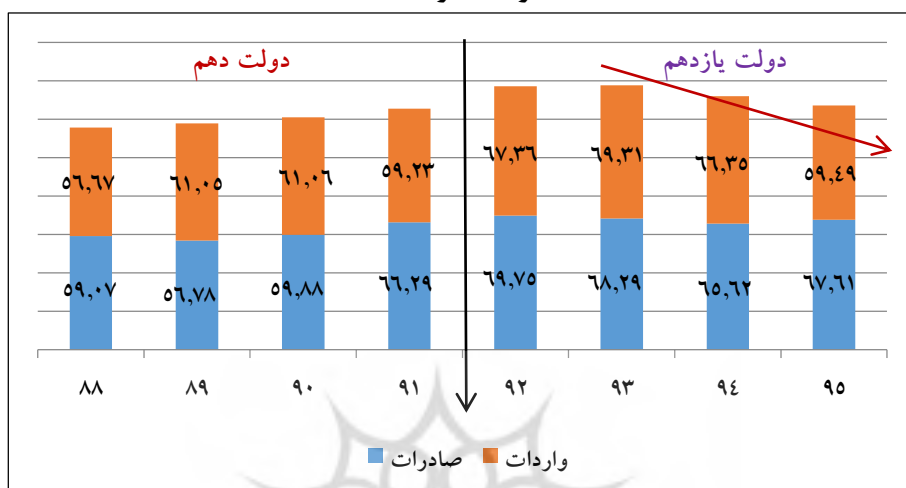
منبع: آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۸-۱۳۹۴

### ۳. وضعیت شرکای تجاری

تقریباً یک دهه پیش، حدود نیمی از واردات کشور از قاره اروپا و نیم دیگر از قاره آسیا صورت می‌گرفت. به تدریج با توسعه اقتصادی و بین‌المللی برخی کشورهای منطقه به عنوان هاب صادرات مجدد، اتخاذ رویکرد نگاه به شرق از برنامه چهارم توسعه اقتصادی کشور و اعمال تحریم‌های بین‌المللی، تجارت با قاره اروپا کاهش یافت و آسیا به مرور زمان تبدیل به مبدأ اصلی واردات و صادرات کشور شد. در حال حاضر، تنها یک پنجم واردات از قاره اروپا صورت می‌گیرد. در منطقه آسیا نیز به تدریج کشورهای کوچک جای خود را به کشورهای چین، عراق، امارات، ترکیه، افغانستان و هند دادند. جایگزینی شدید آسیا به جای اروپا و افزایش تمرکز در مبادی وارداتی به لحاظ امنیت اقتصادی مناسب نیست و امنیت واردات کشور تضعیف می‌شود. بنابراین، توفیق در اجرایی کردن برجام و توسعه روابط با کشورهای اروپایی و شرکای پیشین تجاری، کمک شایان توجهی به رفع مخاطرات کنونی در حوزه واردات خواهد نمود.

بررسی روند تجارت خارجی کشور طی یک دهه گذشته حاکی از آن است که درجه تمرکز مبادی ورودی و بازارهای صادراتی کشور افزایش یافته و چند کشور به تدریج تبدیل به شرکای اصلی تجاری کشور شده‌اند. مقایسه درجه تمرکز تجارت خارجی کشور در دولت‌های دهم و یازدهم حاکی از آن است که روند افزایش تمرکز در مبادی وارداتی و بازارهای صادراتی کشور در دولت دهم با اعمال تحریم‌ها و محدود شدن تجارت خارجی کشور آغاز و در سال‌های اولیه دولت یازدهم تشدید شد، به طوری که در سال‌های ۹۲ و ۹۳ میزان تمرکز تجارت خارجی کشور نسبت به ۵ شریک اول تجاری به نزدیک ۷۰ درصد می‌رسد. حال آنکه این رقم در یک دهه پیش کمتر از ۵۰ درصد بود. با وجود این، با توافق هسته‌ای و باز شدن نسبی فضای بین‌المللی به سوی دروازه‌های تجارت خارجی کشور، اندک اندک نشانه‌هایی از تغییر نقشه شرکای تجاری کشور ظهور می‌یابد، به طوری که در چهارماهه اول سال ۹۵ تمرکز وارداتی بالغ بر ۱۱ درصد نسبت به سال ۹۴ و بالغ بر ۱۶ درصد نسبت به سال ۹۳ کاهش نشان می‌دهد (نمودار چهار).

نمودار (۴): سهم پنج شریک اول صادراتی و وارداتی کشور در دولت دهم و یازدهم  
واحد: درصد



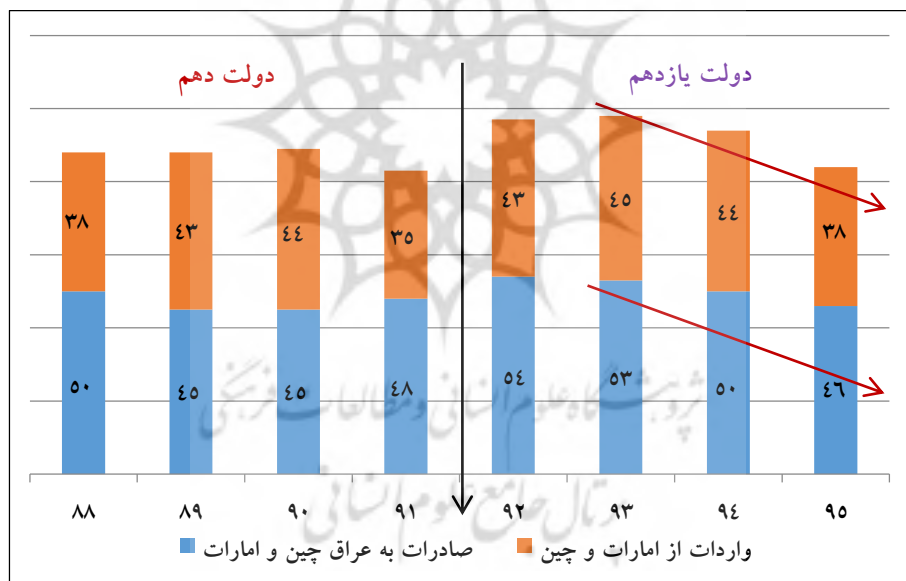
منبع: آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵-۱۳۸۸  
\*آمار سال ۹۵ مربوط به چهار ماه اول سال است.

از سوی دیگر، با بررسی جزئی‌تر پنج شریک اول صادراتی و وارداتی کشور مشخص می‌شود که طی سال‌های ۸۸ تا ۹۵، عراق، چین و امارات در بین ۵ بازار صادراتی کشور و امارات و چین نیز در بین ۵ مبدأ وارداتی کشور بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند که بررسی روند سهم آن‌ها حاوی تحولات تازه‌ای است (نمودار پنج). همان‌گونه که در نمودار ۵ ملاحظه می‌شود، وابستگی شدید کشور به خرید کالا از چین و امارات در دوران دولت دهم افزایش یافته و در دولت یازدهم نیز ادامه می‌یابد، اما با رفع تدریجی تحریم‌ها و گشایش فضای بین‌المللی در چهارماهه اول سال ۹۵ کاهش محسوسی (حدود ۱۸ درصد) از وابستگی واردات کشور از خرید از چین و امارات قابل ملاحظه است، به طوری که ۳۸ درصد از واردات کشور از دو کشور چین و امارات صورت می‌گیرد، حال آنکه این رقم در سال‌های گذشته حدود ۴۵ درصد بوده است.



در حوزه صادرات نیز علاوه بر اینکه در چهار ماهه اول سال ۹۵ تمرکز بازارهای صادراتی کشور به سه بازار چین، امارات و عراق نسبت به دو سه سال گذشته کاهش محسوسی (حدود ۱۷ درصد) نشان می‌دهد، سهم هر یک از پنج شریک تجاری متوازن‌تر شده و افغانستان و هند نیز جای خود را به کره جنوبی و ترکیه داده است. به نظر می‌رسد رفع تحریم‌ها به تدریج در حوزه تجارت خارجی تأثیرات خود را نشان می‌دهد و اقتصاد کشور در آینده شرکای تجاری متنوع‌تری خواهد داشت و بازارهای جدیدی را بعد از برجام برای کالاهای صادراتی خود تجربه خواهد نمود.

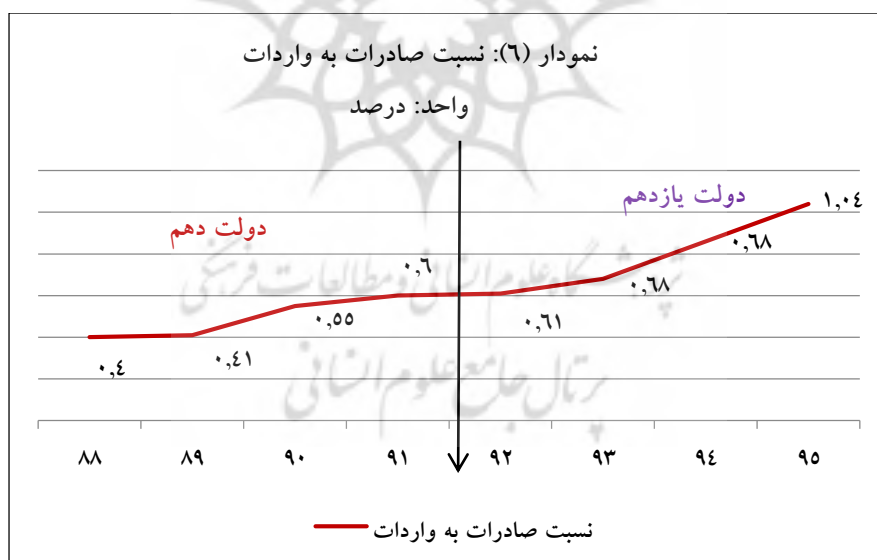
نمودار (۵): تمرکز شرکای صادراتی و وارداتی کشور در دولت دهم و یازدهم  
واحد: درصد



منبع: آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵-۱۳۸۸  
\*آمار سال ۹۵ مربوط به چهار ماه اول سال است.

#### ۴. نسبت صادرات به واردات

شاخص نسبت میزان صادرات به واردات نیز از دیگر شاخص‌های ارزیابی ساختار تجارت خارجی اقتصاد کشورها به شمار می‌رود. هر چه میزان این نسبت بالاتر باشد، حاکی از سهم بالاتر صادرات در تجارت خارجی است که با ایجاد اشتغال و افزایش درآمد ارزی بیشتر برای اقتصاد کشور همراه است. مقایسه این نسبت در دولت‌های دهم و یازدهم نیز حاکی از رشد سریع‌تر این نسبت در دولت یازدهم و در نهایت، مثبت شدن تراز تجاری کشور در ۴ ماهه نخست سال ۱۳۹۵ است که بدون شک رفع تحریم‌های بانکی و گشایش‌های تجاری ناشی از برجام منجر به بازشدن تجارت خارجی کشور و افزایش صادرات کشور شده است. مطابق نمودار شش، به طور متوسط در دولت یازدهم نسبت مزبور سالانه ۱۶ درصد رشد کرده که این رقم در دولت دهم حدود ۱۰ درصد بوده است. کسری تراز تجاری معنای غنی‌تری نیز به لحاظ اقتصادی در بطن خود نهفته دارد و آن کاهش وابستگی به ارز نفتی در تأمین مالی واردات است.



منبع: آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۸-۱۳۹۵

\*آمار سال ۹۵ مربوط به چهار ماه اول سال است.

## ب. گسترش و تسهیل روابط تجاری با کشورها

اجرای شدن سند برجام تأثیرات بالنسبه خوبی در مناسبات ایران و جهان گذاشت؛ اما دامنه تأثیرگذاری آن در بین کشورهای مختلف منطقه با توجه به سیاست‌های داخلی و خارجی آن‌ها متفاوت است. در ادامه به اثرات برجام بر استقبال برخی از مهم‌ترین کشورهای مختلف جهان بر توسعه روابط تجاری با ایران می‌پردازیم.

### ۱. آمریکا

جدیدترین آمار منتشرشده (US Census, 2016) نشان می‌دهد مبادلات تجاری دو کشور در ۵ ماهه نخست سال میلادی ۲۰۱۶ بالغ بر ۹۳ میلیون دلار بوده است. واردات آمریکا از ایران در ۵ ماهه نخست سال جاری میلادی و همزمان با اجرایی شدن برجام به حدود ۲۸ میلیون دلار رسیده است. در مدت مشابه سال قبل، واردات آمریکا از ایران صفر بوده است. دولت آمریکا بر اساس برنامه جامع اقدام مشترک که از نیمه ژانویه ۲۰۱۶ به اجرا گذاشته شده، واردات برخی کالاها از جمله فرش، زعفران، پسته و خاویار از ایران را آزاد کرده است. طی سال‌های گذشته و در پی تحریم‌های این کشور صادرات ایران به آمریکا به مرز صفر رسیده بود.

### ۲. اتحادیه اروپا

توافق هسته‌ای بیش از همه زمینه تحول روابط میان ایران و اتحادیه اروپا را فراهم کرده است. از زمان توافق موقت تا اجرایی شدن برجام دست کم ۲۴ وزیر خارجه اروپایی از ایران دیدار کردند. توسعه روابط با این اتحادیه می‌تواند بخش مهمی از خلأ سرمایه‌گذاری و فناوری پیشرفته که از بزرگ‌ترین موانع رشد و توسعه اقتصادی در کشور محسوب می‌شود را رفع نماید (کیانی، ۱۳۹۴).

آمار منتشرشده از سوی اداره اطلاعات اقتصادی اتحادیه اروپا نشان می‌دهد مبادلات تجاری ایران و ۲۸ عضو این اتحادیه در سه ماهه نخست سال ۲۰۱۶ میلادی رشد ۲۲ درصدی داشته و به مرز ۲ میلیارد یورو رسیده است. توافق هسته‌ای در نخستین ماه ۲۰۱۶ به اجرا

گذاشته شد و تحلیل‌گران انتظار دارند با اجرایی شدن این توافق حجم مبادلات دو طرف رشد قابل توجهی داشته باشد (یورواستات، ۲۰۱۶).

### ۳. آلمان

بعد از برجام بیش از ۱۰۰۰ نفر از فعالین اقتصادی آلمانی در قالب هیئت‌های تجاری وارد ایران شدند و برای برقراری مراودات تجاری و سرمایه‌گذاری خارجی در ایران ابراز تمایل نموده‌اند. در حال حاضر، چند شرکت آلمانی مثل فولکس واگن به عنوان یکی از بزرگ‌ترین خودروسازان دنیا با طرف ایرانی قرارداد امضا کرده و قرار است برای تولید کلیه خودروهای خود در ایران سرمایه‌گذاری مشترک انجام دهد. شرکت باسف آلمان به عنوان یکی از بزرگ‌ترین شرکت‌ها در حوزه پتروشیمی و مواد شیمیایی در حال انعقاد قرارداد برای سرمایه‌گذاری در ایران است و شرکت نفتی بزرگ لینده آلمان دفتر خود را در ایران دوباره فعال کرده و در بخش‌های مختلف در حال مذاکره است (یراچی، ۲۰۱۶).

زیگمار گابریل وزیر اقتصاد و معاون صدراعظم آلمان در بیانیه‌ای اعلام کرد در پی پرداخت شدن بدهی‌های سابق ایران نزد بیمه اعتباری هرمس، وزارت اقتصاد آلمان آماده است ضمانت صادرات هرمس را برای تجارت با ایران مجدداً بگشاید. پوشش هرمس تدابیری است که از سوی دولت آلمان اتخاذ شده تا در صورت عدم پرداخت پول از سوی بدهکاران خارجی، از شرکت‌های آلمانی حمایت کند (گابریل، ۲۰۱۶). پرداخت بدهی اعتبار صادراتی ایران به آلمان گام مهمی برای احیای روابط اقتصادی میان دو کشور است. طبق توافقات انجام‌شده، از روز اول تیرماه ۱۳۹۵ این شرکت آماده خواهد بود تا تحت پروژه‌های ایران پوشش بیمه‌ای صادر کند (ماجدی، ۱۳۹۵).

### ۴. ایتالیا

پس از شروع به کار دولت یازدهم، معاون وزیر خارجه ایتالیا و سپس وزیر امور خارجه ایتالیا بعد از گذشت ده سال به ایران آمدند. پس از امضای برجام، رئیس جمهور کشورمان در بهمن ۹۴، در نخستین سفر اروپایی خود پس از لغو تحریم‌ها در قالب یک هیئت

بلندپایه صد و پنجاه نفری به ایتالیا سفر کرد. در جریان این سفر، چهارده سند همکاری به ارزش ۲۰ میلیارد یورو (۱۸ میلیارد و ۴۰۰ میلیون دلار) با ایتالیا به امضا رسید. در ادامه، هیئت‌های مختلف تجاری از ایتالیا به ایران آمدند. از جمله شرکت بیمه ساچه برای مذاکرات تجاری و اقتصادی با شرکت‌های ایرانی پس از برجام وارد ایران شد. طی مذاکرات صورت‌گرفته، شرکت بیمه اعتباری ساچه تا سقف ۵ میلیارد یورو پوشش اعتباری برای مبادلات با ایران اختصاص داده است (Bozorgmehr & Politi, 2016). ایتالیا تنها کشور اروپایی و از معدود کشورهای دنیاست که تراز تجاری ایران نسبت به آن مثبت است و با وجود اینکه در بسیاری از زیرساخت‌های صنعتی ما شامل نفت، پتروشیمی، فولاد، سنگ، چرم و لوازم خانگی و نساجی رد پای ایتالیایی‌ها دیده می‌شود، اما این کشور بیشتر از ما خرید می‌کند تا به ما جنس بفروشد.

## ۵. اتریش

با توجه به اینکه اتریش از نخستین کشورهای اروپایی است که توانست به سرعت از بحران اقتصادی ۲۰۰۷ رهایی یابد، هم‌اکنون نیز از سرمایه‌گذاران خارجی عمده در اروپای مرکزی، شرقی و جنوب شرقی است. اتریشی‌ها می‌توانند با سرمایه‌گذاری در ایران و در شرایط برد-برد، علاوه بر دسترسی به بازار جمهوری اسلامی، بازارهای همسایه ایران را نیز که جمعیتی بالغ بر ۳۰۰ میلیون نفر را در بر می‌گیرد، مورد هدف قرار دهند. با توافق بر سر نقشه راه همکاری‌های اقتصادی ایران و اتریش برای دوره پنج‌ساله ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ به امضای وزرای صنعت، معدن و تجارت ایران و وزیر علوم، تحقیقات و اقتصاد اتریش، چشم انداز روابط با تأکید بر سیاست‌های «حرکت به سمت توازن در روابط تجاری دو کشور»، «توسعه سرمایه‌گذاری خارجی و سرمایه‌گذاری مشترک»، «توسعه بخش خدمات در زمینه‌های صنعت، بانکداری، بیمه و توریسم»، «توسعه اقتصاد دانش بنیان»، «افزایش سهم محصولات با ارزش افزوده بالاتر در تجارت دو کشور»، «همکاری دو کشور برای حضور در بازارهای ثالث»، «افزایش بهره‌وری»، «توسعه کارآفرینی و افزایش سهم بخش خصوصی در روابط فی‌مابین اقتصادی» پیش‌بینی شده است (خسروتاج، ۱۳۹۴).

## ۶. هلند

ایران و هلند برای نخستین بار پس از پیروزی انقلاب اسلامی و پس از توافق هسته‌ای ایران با قدرت‌های بزرگ در مورد ایجاد کنسرسیوم مشترک برای توسعه زنجیره ارزش در بخش کشاورزی توافق کردند. وزیر امور اقتصادی هلند با اشاره به توانایی‌های ایران در تولید کیفی میوه، اظهار داشته که می‌توان با توسعه همکاری‌های دوجانبه میوه‌های کیفی ایران را به سایر نقاط جهان صادر کرد. وی همچنین به زمینه خوب موجود در کشور ایران برای تولید گل اشاره و خواستار افزایش همکاری‌ها در تولید و فرآوری گل شد (کمپ، ۱۳۹۵).

## ۷. سوئیس

گفت‌وگوهای اقتصادی بین ایران و سوئیس بر اساس مفاد نقشه راه روابط دو کشور پس از برجام آغاز شد و در سفر رئیس جمهوری این کشور به تهران در اسفندماه سال ۱۳۹۴ مورد توافق رؤسای جمهور دو کشور قرار گرفت. اولین دور گفت‌وگوهای مالی بین دو کشور نیز به طور جداگانه و به ریاست معاون نظارتی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در وزارت دارایی سوئیس در برن و با حضور بخش‌های مالی و بانکی سوئیس در اردیبهشت‌ماه سال جاری برگزار شد. مدیر روابط دوجانبه وزارت اقتصاد سوئیس، از آغاز روابط کارگزاری بانکی میان برخی از بانک‌های سوئیس با بانک‌های ایرانی و همچنین فعال‌شدن بیمه ریسک صادرات سوئیس برای پوشش معاملات تجاری شرکت‌های سوئیس با ایران خبر داد و آمادگی کشورش برای حمایت از الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و همکاری در زمینه مالکیت معنوی را اعلام نمود (لوی، ۱۳۹۵).

## ۸. چین

رئیس جمهوری چین بزرگ‌ترین قدرت آسیایی و یکی از پنج قدرت بزرگ جهان پس از گذشت ۱۴ سال از سفر رئیس جمهور اسبق چین (آقای جیانگ زمین) به ایران سفر کرد. این کشور اولین کشوری بود که پس از امضای توافق‌نامه برجام در عالی‌ترین سطح سیاسی برای افزایش مناسبات تجاری و اقتصادی اعلام آمادگی نمود. جمهوری اسلامی ایران و جمهوری

خلق چین در راستای تعمیق و تحکیم مناسبات و همکاری‌های مشترک ۱۷ سند و یادداشت تفاهم همکاری امضا کردند. از آن جمله یادداشت تفاهم ارتقاء کمر بند اقتصادی جاده ابریشم و یادداشت تفاهم تقویت همکاری‌های صنعتی، معدنی و سرمایه‌گذاری میان وزارت صنعت، معدن و تجارت ایران و کمیسیون ملی توسعه و اصلاحات چین، توسط وزیر صنعت، معدن و تجارت ایران و رئیس کمیسیون توسعه و اصلاحات چین به امضا رسید. مطابق این سند، ارتقاء سطح روابط دوجانبه ظرف ۱۰ سال آینده تا ۶۰۰ میلیارد دلار هدف‌گذاری شده است (پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۱۳۹۵).

#### ۹. سنگاپور

دولت سنگاپور با درک به موقع اهمیت برجام در کنار کشورهای تایلند، ویتنام، اندونزی، فیلیپین و مالزی برنامه‌های خود را در سطح روابط مختلف اقتصادی، تجاری و سیاسی با ایران آغاز نموده است. نمایندگان بخش خصوصی کشور طی مذاکرات خود با دبیر کل کنگره ملی تجارت سنگاپور در خصوص ایجاد بانک مشترک بین دو کشور به توافق رسیدند. این بانک با توجه به شرایط دوران پساتحریم با سرمایه مشترک و نرم‌افزارها، سخت‌افزارها و شبکه بانکی که سنگاپور در جهان دارد، ایجاد می‌شود (پایگاه اطلاع‌رسانی تجارت جهانی، ۱۳۹۵).

#### ج. تجارت خارجی ایران؛ قبل و بعد از برجام

بررسی وضعیت تجارت خارجی ایران با برخی کشورهای منتخب اروپایی و آسیایی پیشرفته حاکی از آن است که در همین مدت اندک، تجارت خارجی با کشورهایی که زمانی در عداد شرکای مهم تجاری ایران محسوب می‌شدند، رشد مناسبی یافته و به تدریج جغرافیای تجارت خارجی ایران گسترده‌تر خواهد شد. صادرات ایران به آمریکا و تایوان، واردات ایران از ژاپن، فرانسه و سوئد و تجارت خارجی ایران با کره جنوبی و اسپانیا رشدهای مناسبی داشته و با سایر کشورهای اروپایی نیز عمدتاً رشد نشان می‌دهد (جدول یک).

جدول (۱): وضعیت تجارت خارجی ایران با کشورهای منتخب قبل و بعد از برجام

ردیف	نام کشور	صادرات چهارماهه اول		واردات چهارماهه اول	
		میلیون دلار		میلیون دلار	
		۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۵
۱	آمریکا	۰/۲	۲۷	-	-
۲	آلمان	۸۵	۸۷	۶۷۲	۵۶۷
۳	ایتالیا	۱۹۳	۲۱۶	۳۳۲	۲۹۴
۴	اتریش	۳	۳/۷	-	-
۵	هلند	۱۵	۱۱/۵	۲۸۶	۲۰۴
۶	سوئیس	۱/۵	۲/۳	۵۲۵	۷۱۸
۷	سنگاپور	۳/۸	۴/۱	-	-
۸	تایوان	۳۵	۱۳۷	۱۲۸	۱۶۷
۹	فرانسه	-	-	۳۰۲	۱۷۳
۱۰	کره جنوبی	۵۸	۱۴۹۱	۹۳۳	۱۲۶۵
۱۱	اسپانیا	۸۹	۱۴۱	۱۰۵	۶۱
۱۲	سوئد	-	-	۱۰۷	۴۴
۱۳	ژاپن	-	-	۱۱۴	۸۲

منبع: آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵-۱۳۹۴

### ۱. تسهیل عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت

ایران درخواست عضویت خود در سازمان جهانی تجارت را از سال ۱۳۷۵ به دبیرخانه این سازمان ارائه و این درخواست بارها با مخالفت آمریکا روبه‌رو شد. مخالفت آمریکا که بیشتر جنبه سیاسی داشت، باعث می‌شد پذیرش ایران مورد موافقت قرار نگیرد تا اینکه در روز ۵ خرداد ۱۳۸۴ درخواست الحاق ایران که ۹ سال پیش در ۲۸ تیر ۱۳۷۵ تسلیم این سازمان شده بود، برای بیست و دومین بار مورد بررسی قرار گرفت و بر خلاف نشست‌های پیشین شورای عمومی، بدون ابراز



مخالفت آمریکا، درخواست عضویت ایران مورد پذیرش اعضا قرار گرفت و به این ترتیب، ایران از سال ۱۳۸۴ به عنوان عضو ناظر این سازمان، روند عضویت کامل را آغاز کرده است. با روی کار آمدن دولت نهم و دهم و اعمال تحریم‌های بین‌المللی عملاً فرصت ادامه فرایند عضویت از وضعیت ناظر به عضو کامل از ایران گرفته شد. پس از اجرایی شدن برجام و لغو تحریم‌های غرب علیه کشورمان، اقتصاد کشور در فصل نوینی قرار گرفته است. دولت یازدهم اعلام کرده تمایل دارد عضو سازمان تجارت جهانی شود تا شرایط بهتری برای همکاری و شراکت بین‌المللی مهیا شود. از آنجا که قدرت‌های بزرگ اقتصادی دنیا نظیر آمریکا و اتحادیه اروپا سهم بسزایی در تصمیم‌گیری‌های این سازمان دارند، با امضای برجام و رفع تحریم‌های بین‌المللی بلوک‌های بزرگ اقتصادی دنیا نظیر اتحادیه اروپا و آمریکا حمایت خود را از عضویت ایران در این سازمان رسماً اعلام کرده‌اند.

فدریکا موگرینی مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا در پی بازگشت هیئت اقتصادی و گمرکی اتحادیه اروپا از تهران با صدور بیانیه‌ای از الحاق جمهوری اسلامی ایران به سازمان جهانی تجارت حمایت کرد (Fernandez, 2016). وال استریت ژورنال نیز در گزارشی نوشت: «کاخ سفید سعی دارد توافق هسته‌ای تاریخی سال گذشته را تحکیم بخشد و با تأکید بر تسهیل معامله شرکت‌ها با ایران، سرگرم مطالعه برای عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی است» (Lee and Solomon, 2016). روبرتو آزودو، مدیر کل سازمان تجارت جهانی درباره الحاق ایران به این سازمان گفته است: «ما در مراحل اولیه هستیم، اما فکر می‌کنم حسن نیت و تعامل وجود دارد و امیدوارم روند عضویت در اسرع وقت طی شود. در پی اجلاس شورای عمومی مورخ ۱۲ می ۲۰۱۶، نوزده عضو سازمان جهانی تجارت با صدور بیانیه مشترکی در حمایت از فعال‌سازی مجدد فرایند الحاق ایران، مشورت‌ها به طرق مختلف در حال انجام است و تیم الحاق سازمان در تعامل مستمر با طرف ایرانی برای ادامه فرایند مذاکره در تلاش است» (WTO, 2016).

## ۲. گسترش بازارهای صادراتی

با اجرایی شدن برجام و رفع تحریم‌ها، امکان صدور برخی از کالاهای صادراتی ایرانی به بازارهای سنتی در اروپا و آمریکا برقرار شد. در ادامه به روند توسعه بازار کالاهای ایرانی در بازارهای هدف می‌پردازیم.

### یک. میگو و خاویار

طبق اعلام مقامات وزارت جهاد کشاورزی، با رفع تحریم‌ها، در سال ۹۵ بازارهای جدیدی برای خاویار و میگوی ایرانی به دست خواهد آمد و این محصولات به آمریکا و کانادا صادر می‌شود. دولت آمریکا بر اساس برنامه جامع اقدام مشترک که از نیمه ژانویه ۲۰۱۶ به اجرا گذاشته شده، واردات برخی کالاها از ایران را آزاد کرده است. طی سال‌های گذشته و در پی تحریم‌های این کشور صادرات ایران به آمریکا به مرز صفر رسیده بود.

این بازارها در کنار بازارهای جدید صادرات آبیان در اروپا ایجاد شده‌اند (صالحی، ۱۳۹۵) و امسال بیشترین تمرکز صادرات میگوی پرورشی به بازارهای اروپایی خواهد بود. تا ۱۷ سال پیش بازارهای اروپایی (اسپانیا، ایتالیا، فرانسه، انگلیس و هلند) به طور عمده، اصلی‌ترین بازار هدف صادرات میگوی ایران محسوب می‌شدند، اما به تدریج با اعمال تحریم‌های بانکی و عدم پرداخت‌ها به صورت مستقیم از طریق بانک طی سال‌های گذشته، روند صادرات میگوی ایران به این کشورها کاهش یافت، به طوری که هم‌اکنون تنها ۱۰ درصد میگوی کشور به اروپا صادر می‌شود.

مقامات شیلات کشور اعلام کرده‌اند که اتحادیه اروپا تعرفه ۱۹ درصدی برای واردات میگوی ایرانی وضع کرده که مانع صادرات میگوی ایرانی شده است. متأسفانه دولت گذشته آمار نادرستی در خصوص تولید ناخالص داخلی ارائه داده و چون اتحادیه اروپا تعرفه‌های تجاری خود را بر اساس تولید ناخالص داخلی تنظیم می‌کند، طی سال‌های اخیر، میزان تعرفه واردات میگوی ایرانی به اروپا افزایش یافته و به ۱۹ درصد رسیده است. در حالی که تعرفه کشورهای رقیبی مانند اکوادور ۱۲ درصد پایین‌تر از ایران است.

با توافقات صورت گرفته در برجام، مذاکرات تجاری طی برگزاری جلسات مشترک و ایجاد کمیسیون مشترک شیلاتی میان ایران و اروپا آغاز شده و امید است تعرفه صادرات میگو به کشورهای عضو این اتحادیه به گونه‌ای تغییر نماید که قدرت رقابت با رقبایی همچون اکوادور در بازار اروپا برای تجار ایرانی فراهم شود. انتظار می‌رود با لغو تحریم‌های بانکی علیه کشورمان، دوباره شاهد افزایش میزان صادرات به کشورهای اروپایی باشیم.

## دو. فرش دستباف

فرش ایران در بازار آمریکا یک برند شناخته شده است و این کشور یکی از بزرگترین مصرف کنندگان فرش دستباف در جهان است که به طور معمول تقاضای زیادی از تولیدات فرش ایران دارد. قبل از اعمال تحریم‌ها در سال ۲۰۱۰، آمریکا بزرگترین واردکننده فرش ایران بود. در سال ۸۸، حدود ۸۲ میلیون دلار فرش به آمریکا صادر شده (بیش از ۱۶ درصد از کل صادرات فرش دستباف ایران)، اما از مهرماه ۸۹ صادرات فرش به این کشور متوقف و باعث شد صادرات فرش دستباف ایران کاهش یابد.

ظرفیت پذیرش فرش دستباف آمریکا حداقل ۲۰۰ میلیون دلار است که با رفع تحریم‌ها و به شرط داشتن تبلیغات مناسب و تولید برنامه‌ریزی شده می‌توانیم دوباره سهم بیشتری از بازار صادراتی فرش دستباف داشته باشیم. مقامات مرکز ملی فرش اعلام کردند اولین محموله فرش دستباف ایران در ابتدای سال میلادی ۲۰۱۶ به آمریکا ارسال شده است (کارگر، ۱۳۹۴).

## سه. محصولات دامی و کشاورزی

کشاورزی ایران یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی کشور است که با داشتن محصولات و کالاهای ارزشمند نقش مؤثری در صادرات غیرنفتی و رشد اقتصادی کشور دارد. توافق برجام و اجرایی شدن آن، چشم‌انداز روشنی برای حضور در بازارهای جهانی ترسیم نمود. در واقع لغو تحریم‌ها، درهای بخش کشاورزی جهان را به ایران گشود و امکان انتقال دانش فنی و فناوری‌های نوین، ورود ماشین‌آلات مدرن، ورود مواد اولیه از کشورهای معتبر و پیشرفته، ورود واکسن و داروهای دامی، تجارت جهانی و سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف را فراهم خواهد کرد. همچنین در پسابرجام، با ورود هیئت‌های مختلف از کشورهای هم‌چون قزاقستان، اوکراین، چین، هلند، اتریش، فنلاند، فرانسه، آفریقای جنوبی، نیوزیلند، کنیا، روسیه، آذربایجان، انگلستان و آلمان و امضای تفاهم‌نامه‌های مختلف در زمینه گسترش همکاری‌های کشاورزی، شرایط برای ارتقای فعالیت‌های تحقیقاتی، کشت فراسرزمینی، مدیریت منابع آب، احیای جاده ابریشم، بهبود شرایط صادرات و واردات مواد اولیه این بخش (نهاده‌های تولید همچون بذر، سم و کود) و احیای جنگل‌ها و مراتع فراهم شده است.

به عنوان مثال، بر اساس مذاکراتی که با آلمانی‌ها انجام شده، امکان تولید مشترک و صادرات لبنیات، مرغ، تخم مرغ، خرما، کشمش، گیاهان دارویی و پسته به بازارهای جهانی فراهم است. به گفته مقامات کشاورزی آلمان، برای واردات پسته ایران محدودیت‌هایی در اتحادیه اروپا از بابت آفلوتاکسین وجود دارد که از طریق بهبود سیستم‌های فناوری می‌توان این مشکلات را حل کرد (اشمیت، ۱۳۹۵).

#### چهار. زعفران

در پی توافقات هسته‌ای ایران با کشورهای ۵+۱ آمریکا پس از ۱۵ سال به جمع مشتریان زعفران ایرانی پیوست و تاجران ایرانی موفق شدند در ماه‌های اخیر و از زمان برداشته‌شدن تحریم‌ها تا کنون، بالغ بر ۳۰۰ کیلوگرم زعفران ایرانی به این کشور صادر کنند. پیش از این، آمریکا هم مانند سایر کشورها مشتری زعفران ایرانی بود، اما با توجه به تحریم‌ها این محصول را به صورت واسطه‌ای از کشورهایی مانند امارات خریداری می‌کرد که البته به نام این کشورها تمام می‌شد؛ چراکه کشورهای واسطه، زعفران ایرانی را به صورت فله‌ای خریداری و در برندهای ملی خود بسته‌بندی و به آمریکا و دیگر کشورهای اروپایی صادر می‌کردند (Kamali Dehghan, 2016).

#### پنج. کفش و محصولات چرمی

پس از اجرای برجام و آغاز رفت و آمد هیئت‌های تجاری اروپایی به ایران شرکت‌های ایتالیایی علاقه‌مندی خود را به صنعت کفش ایران نشان دادند و با حضور در گروه صنعتی ملی، در خصوص زمینه‌های همکاری در بخش طراحی، تولید، آموزش، انتقال تکنولوژی و بازاریابی در راستای احیاء نشان کفش ملی و جهانی شدن این محصول مذاکره کردند. فرانکو بالین، مؤسس مدرسه پلی تکنیک کفش و نیز دکتر ماساری به عنوان بازاریاب نمونه از اعضای هیئت ایتالیایی با اذعان به اینکه کیفیت کفش‌های ایرانی در دنیا شناخته شده است، اعلام کردند قصد دارند با افزایش تولید و ارتقاء کیفیت کفش ملی، به صادرات بیشتر محصولات آن کمک کنند. پیشنهادهای طرف ایتالیایی عمدتاً بر موضوعات آموزش، تکنولوژی، تولید، فروش اینترنتی و تجاری‌سازی نشان کفش ملی متمرکز بود (بالین و ماساری، ۱۳۹۵).

## شش. ترانزیت

در سال‌های اخیر و به ویژه از زمان روی کار آمدن دولت یازدهم، تعداد پروازهای بین‌المللی عبوری از آسمان ایران سه برابر و حجم کالاهای ترانزیتی از طریق راه‌آهن کشور دو برابر شده است. با این حال، به رغم افزایش ارتباطات بین‌المللی، ایران همچنان از نیمی از ظرفیت ترانزیتی خود که حدود ۱۰ میلیون تن در سال است، استفاده می‌کند. ایران با آگاهی از نقش مهم خود در ترانزیت کالا در منطقه و همچنین، مزایای اقتصادی و فرصت‌های شغلی‌ای که می‌تواند تبدیل شدن به قطب ترانزیتی به همراه داشته باشد، به دنبال تنوع‌بخشی به مسیرهای ترانزیتی خود بوده است. با توجه به تمایل اروپا برای تبدیل شدن به بزرگترین شریک تجاری ایران پس از لغو تحریم‌ها و با عنایت به آشفتگی اخیر وضعیت ترکیه، تلاش‌های خوبی برای ایجاد مسیرهای جدید ترانزیت به اروپا آغاز شده است. ایران اقدام به احیای طرح قدیمی اتصال به اروپا از طریق مسیر جدید آبی - خاکی کمک کرده است.

کوریدور خلیج فارس - دریای سیاه که شامل مسیر جاده‌ای، ریلی و دریایی است از خلیج فارس در جنوب ایران آغاز و به شمال ایران می‌رود. سپس از آنجا به ارمنستان و آذربایجان امتداد می‌یابد و از آنجا به بنادر پوتی و باتومی در گرجستان در ساحل دریای سیاه می‌رسد. در این مسیر، بنادر بلغارستان نیز نقش ایفا می‌کنند و کالاهای ارسال شده با کشتی، از بنادر این کشور با کامیون به یونان منتقل می‌شوند. کامیون‌هایی که عازم ایتالیا هستند نیز می‌توانند از بنادر جنوبی یونان محموله‌های ارسالی از طریق این کوریدور را بارگیری نمایند.

کشورهای ایران، ارمنستان، آذربایجان، گرجستان، بلغارستان و یونان، اخیراً در خصوص پیش‌نویس اولیه این پروژه توافق کرده‌اند و انتظار می‌رود طرح مذکور تا پایان سال ۲۰۱۶ نهایی شود (پایگاه اطلاع‌رسانی تجارت جهانی، ۱۳۹۵).

همچنین رؤسای جمهور ایران، روسیه و آذربایجان در باکو، درباره طیفی از موضوعات اقتصادی گفت‌وگو کردند که از جمله یکی از مهم‌ترین آن‌ها توافق برای تکمیل و فعال کردن کریدور بین‌المللی شمال- جنوب بود. مطابق توافق صورت‌گرفته، طرف‌ها با در نظر گرفتن ناروایی کاربرد تحریم‌های نامشروع اقتصادی، با تأیید اینکه کریدورهای ترانزیتی امن و قابل اعتماد، ایجاد فرصت‌های جدید جهت توسعه منطقه و رفاه مردم آن را تسهیل خواهد نمود، به منظور تأمین رشد اقتصادی منطقه و امنیت انرژی بین‌المللی، همکاری خود در حوزه انرژی و

حمل و نقل در جهت توسعه کریدورهای انرژی و حمل و نقل منطقه‌ای و بین‌المللی را تشدید خواهند کرد و تدابیر مؤثری به منظور توسعه زیرساخت‌های موجود حمل و نقلی - ارتباطی با هدف تحکیم فرصت‌های موجود در امر حمل و نقل کالا و مسافر در امتداد کریدور حمل و نقل بین‌المللی «شمال - جنوب» اتخاذ خواهند کرد و بر افزایش نقش خود بر پایه نفع مشترک، در اجرای پروژه‌های جدید در زمینه ارتباط ریلی در چارچوب توسعه و افزایش کارایی کریدور حمل و نقل بین‌المللی «شمال - جنوب» مساعدت بیشتری خواهند نمود (ایرنا، ۱۳۹۵).

مهم‌ترین جزء این پروژه تکمیل طرح راه‌آهن قزوین - رشت - آستارا و اتصال آن به شبکه خطوط ریلی جمهوری آذربایجان است که به معنای اتصال خطوط ریلی ایران و روسیه به یکدیگر و به ویژه شمال و شرق اروپا از یک سو و استفاده از ظرفیت دریای خزر و سپس اتصال آن به اقیانوس هند از سوی دیگر است.

با اجرای این پروژه، هم اقتصاد ایران جهش بسیار قابل ملاحظه‌ای خواهد کرد و هم دسترسی کشورهای آذربایجان و روسیه و کشورهای اسکاندیناوی و شمال و شرق اروپا به آب‌های آزاد ارزان‌تر و سریع‌تر صورت می‌گیرد. تا جایی که ترانزیت اروپا و روسیه از طریق ایران، بنا بر برخی تحلیل‌ها از نظر مسافت و زمان تا ۴۰ درصد کوتاه‌تر و از نظر هزینه تا ۳۰ درصد ارزان‌تر خواهد شد. همچنین، از طریق کریدور شمال - جنوب، کشورها می‌توانند از مزایای دسترسی به سه بازار و مرکز توزیع و حمل و نقل بار جهانی در آسیا شامل حوزه خلیج فارس، حوزه اقیانوس هند و حوزه کشورهای جنوب شرقی آسیا با جمعیتی حدود چند میلیارد نفر برخوردار شوند (ایراس، ۱۳۹۵).

### هفت. حمل و نقل دریایی

بعد از برجام وضعیت منطقه شکل اجرایی و عملی گرفته و رفته‌رفته ممنوعیت‌هایی که با پرچم ایران برای تردد در بنادر خارجی وجود داشت، لغو شده است. در حال حاضر، شرکت‌های کشتیرانی ایرانی مجوز تردد به کلیه بنادر دنیا را دارند، چراکه پوشش‌های بیمه‌ای پس از برجام اجرا و اجازه تردد به شرکت‌های کشتیرانی ایرانی داده شده است. پس از برجام، تحریم‌هایی که به دلیل دخالت آمریکا مانع تبادل تجاری ایران می‌شد، برطرف شد و اجازه تردد کشتی‌های ایرانی به بنادر آمریکایی و کشورهای هم‌پیمان با آمریکا صادر شد تا مسئله

پیش آمده در ارتباط با تحریم‌های ایجادشده توسط آمریکایی‌ها و کشورهای هم‌پیمان آن‌ها برطرف شود (پلمه، ۱۳۹۵).

### ۳. دسترسی به فناوری‌های نو

آلمان با استفاده از فرصت بهبود مناسبات سیاسی بین تهران و غرب، شروع به همکاری نزدیک با ایران برای توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر با استفاده از تجربه‌های موفق سیاست‌گذاران آلمانی در سال‌های گذشته کرده است. آلمان قصد دارد با بهره‌گیری از جایگاه خود به عنوان بزرگ‌ترین شریک تجاری اروپایی ایران، در استفاده از پتانسیل انرژی‌های تجدیدپذیر ایران از سایر رقبا پیشی بگیرد و با توجه به کاهش منابع فسیلی، ایران را برای گذار به انرژی‌های تجدیدپذیر آماده کند. ایران و آلمان از دهه ۱۹۵۰ میلادی، شرکای تجاری و آموزشی یکدیگر بوده‌اند. دولت آلمان اخیراً با انتشار گزارشی ۱۳۵ صفحه‌ای تحت عنوان «توانمندسازی فتو و لثائیک ایران» (Federal Foreign Office 2015)، به بررسی فرصت‌های بازار انرژی فتو و لثائیک ایران پرداخته و خواستار همکاری‌های بلندمدت با شرکت‌های فعال در زمینه انرژی خورشیدی ایران است. در این مطالعه در زمینه چگونگی ایجاد شبکه‌های کسب و کار و انجام معاملات در کشوری که در ۸۰ درصد از سرزمینش از ۳۰۰۰ روز آفتابی در طول سال برخوردار است، توصیه‌هایی شده است. کمتر از یک درصد برق در ایران از انرژی خورشیدی تولید می‌شود و این در حالی است که پتانسیل استفاده نشده عظیمی در این بخش وجود دارد. با لغو تحریم‌های اقتصادی علیه ایران، شرکت‌های آلمانی فعال در زمینه انرژی خورشیدی اکنون فرصت عظیمی برای فعالیت در این حوزه دارند. ایران با ظرفیت تولید برق ۷۰ گیگاواتی، دارای پتانسیل عظیمی در زمینه انرژی‌های تجدیدپذیر است، به نحوی که تنها پتانسیل تولید برق بادی در این کشور ۳۰ گیگاوات برآورد شده است. دولت ایران قصد دارد ظرفیت تولید انرژی‌های تجدیدپذیر را تا سال ۲۰۲۰ به ۵ گیگاوات برساند که حدود ۵ درصد کل تولید برق سالانه این کشور خواهد بود.

#### ۴. تأسیس دفاتر تجاری کشورهای اروپایی در ایران

با انجام توافق برجام و رفع تدریجی تحریم‌ها و موانع تجاری و حضور مستمر هیئت‌های تجاری از اقصی نقاط جهان به خصوص کشورهای اروپایی به ایران و بررسی وضعیت اقتصادی و توانمندی‌های تجاری ایران، بسیاری از کشورها برای پیگیری توافقات و حضور دائم در بازار ایران اقدام به تأسیس دفاتر تجاری کردند.

- دولت فدرال استرالیا اعلام نمود برای توسعه تجارت با ایران دفتر تجاری در تهران تأسیس می‌کند. این دفتر که در سال ۲۰۱۰ تعطیل شد، در داخل سفارت استرالیا در تهران مستقر خواهد بود. این دفتر به دنبال فرصت‌های تجاری برای تجار استرالیایی و ایجاد روابط نزدیک‌تر و سرمایه‌گذاری بین دو کشور خواهد بود. حجم مبادلات تجاری استرالیا با ایران در دوران تحریم‌ها سالانه به حدود ۳۵۰ میلیون دلار می‌رسید و انتظار می‌رود این رقم بعد از توافق هسته‌ای رشد قابل توجهی را شاهد باشد (Riordan, 2016).

- به منظور احیای همکاری جدید ایران و آلمان، مرکز همکاری‌های اقتصادی ایران و اروپا متشکل از فضای یک هزار متر مربعی در داخل ساختمان «اتحادیه بازرگانی خاورمیانه و خاور نزدیک آلمان» تأسیس شد. بخش خصوصی ایرانی در واکنش به این اقدام اعلام آمادگی نموده که دفاتر شرکت‌های بزرگ ایرانی فعالیت خود را در این مرکز آغاز کنند. آلمان همواره شریک اول یا دوم تجاری ایران بوده و پیش‌بینی می‌شود در سه تا چهار سال آینده دوباره به جمع شرکای اصلی ایران بپیوندد (NUMOV, 2016).

- سفیر سوئد در ایران اعلام کرد سوئد در ایران دفتر تجاری دایر می‌کند. ۵۰ درصد دفتر تجاری سفارت سوئد دولتی بوده و ۵۰ درصد آن خصوصی است و رایزنان تجاری در این بخش دارای گذرنامه دولتی هستند. شرکت‌های بزرگ و خوش‌نامی از سوئد در ایران فعالیت می‌کنند و با شرکت‌های ایرانی همکاری و مشارکت دارند. این همکاری در دوران پساتحریم می‌تواند بسیار بیش از گذشته توسعه یابد و علاوه بر صدور کالا و خدمات به مرحله تبادل اطلاعات و فناوری در حوزه صنعت و سرمایه‌گذاری‌های مشترک بینجامد (تیلر، ۱۳۹۵).

- در چارچوب برنامه‌های روسیه و ایران برای توسعه هرچه بیشتر روابط اقتصادی دوجانبه و نقشه راه توسعه همکاری‌ها، دفتر نمایندگی بازرگانی این کشور در تهران تا پایان سال میلادی



راه‌اندازی می‌شود. گشایش این دفتر می‌تواند زمینه افزایش روابط اقتصادی دو کشور را در بخش واردات و صادرات فراهم کند، به ویژه اینکه در افق توسعه روابط دو کشور برنامه ۱۰ میلیارد دلاری شدن ارزش همکاری‌های اقتصادی در هر سال پیش‌بینی شده است (تسنیم، ۱۳۹۵).

- کره جنوبی که بعد از اجرای برجام و برداشته شدن تحریم‌ها علاقه زیادی به گسترش همکاری با ایران از خود نشان داده، تا کنون خدمات قابل توجهی به بازرگانان خود اختصاص داده که گشایش اولین مرکز حقوقی ایران در اتاق بازرگانی کره جنوبی در سئول پایتخت کره جنوبی با هدف ارائه مشاوره‌های حقوقی، از جمله آن‌هاست. این مرکز توسط «آژانس توسعه، تجارت و سرمایه‌گذاری» که وابسته به دولت است راه‌اندازی شده و از جانب بانک‌های «صنعت» و «ران‌وری» کره جنوبی و همچنین وزارت بازرگانی، صنعت و انرژی این کشور پشتیبانی می‌شود (Kotra, 2016).

## ۵. کاهش ریسک تجاری

سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه<sup>۳</sup> به صورت دوره‌ای نمره ریسک تجاری کشورها را اعلام می‌کند. این سازمان در آخرین گزارش خود که در اکتبر ۲۰۱۵ منتشر شد، اعلام کرد رتبه ایران در ریسک تجاری بهبود یافته است. در فهرستی که سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه از ریسک تجاری کشورها منتشر کرده، از میان ۲۰۱ کشوری که مورد بررسی قرار گرفته‌اند، تنها نمره هفت کشور تغییر کرده که از این میان نمره ایران و جمهوری سیشل بهبود یافته است.

پیش از اعمال تحریم‌ها، نمره ایران بر اساس ارزیابی‌های تحلیل‌گران این سازمان ۴ بود که با شروع تحریم‌ها به ۷ رسید که بالاترین سطح ریسک در رتبه‌بندی این سازمان است. رتبه اعتباری در آخرین گزارش این سازمان، در زمانی که ایران در آستانه لغو تحریم‌های ناشی از توافق هسته‌ای قرار داشت، به ۶ کاهش یافت که نشان‌دهنده بهبود در ریسک کشور بوده است. با توجه به لغو تحریم‌ها و گشایش‌هایی که در بازار ایران رخ داده، انتظار می‌رفت رتبه ایران از ۷ به ۵ یعنی جزو کشورهای با ریسک متوسط، ارتقا یابد، اما به دلیل مانده معوقات به مؤسسات بیمه صادراتی خارجی و عدم رفع کامل مشکلات بانکی، رتبه ایران یک پله کاهش یافت (OECD, 2016).

## نتیجه گیری

توجه ویژه به صادرات غیرنفتی و کاهش وابستگی به واردات به عنوان یکی از پایه های اقتصاد مقاومتی در سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغ شده از سوی رهبر معظم انقلاب مورد تأکید قرار گرفته است. در واقع، هرچه بنیان های تجارت خارجی کشور تقویت و ترکیب آن منطقی تر شود، اقتصاد ملی آسان تر و کم هزینه تر می تواند از درآمدهای نفتی مستقل شود.

مطالعه حاضر سعی داشت وضعیت تجارت خارجی کشور در دولت های دهم و یازدهم را مقایسه کرده و ضمن بیان محدودیت های ایجاد شده در تجارت خارجی کشور ناشی از اعمال تحریم ها، به اثرات برجام بر تجارت خارجی کشور به صورت بالفعل و بالقوه بپردازد.

با اجرای برجام و ایجاد فضای مثبت بین المللی برای اولین بار در طول تاریخ انقلاب اسلامی، تراز بازرگانی ایران مثبت شد و شرکای تجاری ایران به تدریج در حال تغییر و گسترده شدن هستند. همچنین روابط تجاری با بسیاری از شرکای تجاری سنتی ایران که عمدتاً کشورهای اروپایی هستند از سر گرفته شد و اندک اندک در حال گسترش است. فرایند عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت که از یک دهه قبل در حالت عضویت ناظر تعلیق یافته بود دوباره از سر گرفته شد و با حمایت قدرت های بزرگ اقتصادی به تدریج در حال شروع مجدد است. از سوی دیگر توافق برجام بازارهای جدید برای کالاهای صادراتی سنتی ایران در اروپا و آمریکا از قبیل فرش دستباف، زعفران، میگو، خاویار و محصولات کشاورزی ایجاد کرد و امکان مشارکت با برخی کشورهای پیشرفته برای دسترسی به فناوری های نو، فرصت های جدید ترانزیت و کشتیرانی و همچنین نوسازی برخی صنایع نظیر صنعت کفش کشور فراهم نمود. تأسیس دفاتر تجاری کشورهای اروپایی و آسیایی در ایران برای توسعه مبادلات تجاری و کاهش یک رتبه ای ریسک تجاری کشور طی مدت کوتاه از امضای برجام، از دیگر اثرات مثبت برجام برای ساختار تجارت خارجی کشور به شمار می رود. با گذشت زمان و رفع محدودیت های تجاری و افزایش تعاملات و مراودات اقتصادی ایران با کشورهای مختلف، در آینده نزدیک ثمرات ملموس تری از توافق برجام در عرصه تجارت خارجی کشور قابل تصور است که در شرایط حاضر صرفاً نشانه هایی از آن هویدا شده است.

## منابع

اشمیت، کریستین (۱۳۹۵) کمک آلمان برای کاهش آفلوتاکسین پسته ایران. پایگاه اطلاع رسانی تجارت جهانی.

<http://www.wtonews.ir/iran-and-germany-signed-a-memorandum-of-animal-health-germany-helps-reduce-inventory-aflatoxin>

ایران (۱۳۹۵) پیام‌های سیاسی - اقتصادی توافق باکو. پایگاه اطلاع‌رسانی موسسه مطالعات ایران و اوراسیا.

<http://www.iras.ir/fa/doc/news/1743>

ایرنا (۱۳۹۵) متن بیانیه مشترک روسای جمهوری ایران، آذربایجان و روسیه. پایگاه اطلاع‌رسانی خبرگزاری ایرنا.

<http://www8.irna.ir/fa/News/82180827>

بالین، فرانکو و ماساری، استفان (۱۳۹۵) کفش ملی توان رقابت با نشان‌های معروف دنیا را دارد. پایگاه اطلاع‌رسانی گروه صنعتی ملی.

[http://beta.mellishoeco.com/?@=5&com\\_op=NewsView&NewsID=170](http://beta.mellishoeco.com/?@=5&com_op=NewsView&NewsID=170)

پایگاه اطلاع‌رسانی تجارت جهانی (۱۳۹۵) گشایش مسیر جدید برای تجارت ایران و اروپا با حذف ترکیه.

<http://www.wtonews.ir/the-opening-of-the-new-route-for-trade-between-iran-and-europe-with-the-remove-of-turkey>

پایگاه اطلاع رسانی تجارت جهانی (۱۳۹۵) مناسبات ایران و جنوب شرق آسیا یک سال پس از سند برجام. سازمان توسعه تجارت ایران

<http://www.wtonews.ir/irans-relations-with-south-east-asia-one-year-after-the-joint-comprehensive-plan-of-action-jcpoa>

پلمه، مسعود (۱۳۹۵) رفع کامل ممنوعیت‌های کشتیرانی / تخفیف ایران برای کشتی‌های خارجی. پایگاه اطلاع‌رسانی انجمن کشتیرانی ایران و خدمات وابسته

[http://saoi.ir/Persian\\_Site/News/Pr\\_News.aspx](http://saoi.ir/Persian_Site/News/Pr_News.aspx)

تسنیم (۱۳۹۵) دفتر بازرگانی روسیه در ایران راه‌اندازی می‌شود. خبرگزاری تسنیم.

<http://www.tasnimnews.com/fa/news/1395/05/08/1143325>

تیلر، پتر (۱۳۹۵) تأسیس دفتر تجاری سوئد در ایران برای توسعه مبادلات. پایگاه اطلاع‌رسانی تجارت جهانی.

<http://www.wtonews.ir/swedish-embassy-opens-trade-section-in-iran>

خسرو تاج، مجتبی (۱۳۹۴) تهیه نقشه راه همکاری اقتصادی ایران و اتریش. پایگاه اطلاع‌رسانی خبرگزاری

تسنیم

[www.tasnimnews.com/fa/news/1394/06/18/854094](http://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/06/18/854094)

صالحی، حسن (۱۳۹۵) صادرات خاویار و میگوی ایران به آمریکا و کانادا در سال جاری. پایگاه اطلاع‌رسانی تجارت جهانی.

<http://www.wtonews.ir/iranian-caviar-and-shrimp-exports-to-america-and-canada-this-year>

گابریل، سیگمار (۲۰۱۶) برقراری مجدد بیمه هرمس آلمان برای ایران، پایگاه اطلاع‌رسانی رسمی وزارت اقتصاد و دارایی آلمان.

<http://www.bmwi.de/EN/Press/press-releases.did=771720.html>

گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵) آمار تجارت خارجی ایران با کشورهای جهان ۱۳۸۸-۱۳۹۵. کارگر، حمید (۱۳۹۵) نخستین محموله فرش ایرانی به آمریکا صادر شد. پایگاه اطلاع‌رسانی خبرگزاری مهر.

<http://www.mehrnews.com/news/3042339>

کمپ، هنک (۱۳۹۵) تشکیل کنسرسیوم مشترک ایران و هلند در بخش کشاورزی. پایگاه اطلاع‌رسانی وزارت جهاد کشاورزی جمهوری اسلامی ایران.

<http://www.maj.ir/Portal/Home/ShowPage.aspx?Object=Event&ID=59987dfe-e83c-4d22-b644-1c36a112a215&LayoutID=18af3273-8ca2-4fcc-a32b-740d02a0a2ee&CategoryID=1f859718-c1ae-4e17-b1d8-84412547269b&SearchKey>

کیانی، داوود (۱۳۹۴) روابط میان ایران و اتحادیه اروپا در دوران پسابرجام. مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری اسلامی ایران.

<http://www.csr.ir/Pdf/Content3145/185-Europe%20and%20Iran-kiani.pdf>

لوی، لیویا (۱۳۹۵) نخستین دور گفت و گوهای اقتصادی ایران و سوئیس در برن برگزار شد. شبکه اطلاع‌رسانی تولید و تجارت ایران، وابسته به وزارت صنعت، معدن و تجارت.

<http://www.shatanews.ir/news/333621>

ماجدی، علی (۱۳۹۵) بیمه هرمس از تیرماه پوشش خود در ایران را آغاز می‌کند. پایگاه اطلاع‌رسانی اتاق خیر

<http://www.otaghnews.com/news/353000>

یراقتی، امید (۲۰۱۶) روابط اقتصادی ایران و آلمان پس از برجام. پایگاه اطلاع‌رسانی اتاق بازرگانی مشترک ایران و آلمان

<http://iran.ahk.de/ir/news/details/artikel>

Bozorgmehr, Najmeh & Politi, Jmaes (2016) Italy extends \$5bn credit line and export guarantees to Iran. Financial Times Middle East. Available from:

[http://www.ft.com/cms/s/0/aac121ae-00c2-11e6-99cb-](http://www.ft.com/cms/s/0/aac121ae-00c2-11e6-99cb-83242733f755.html#axzz4H2zEgFVb)

[83242733f755.html#axzz4H2zEgFVb](http://www.ft.com/cms/s/0/aac121ae-00c2-11e6-99cb-83242733f755.html#axzz4H2zEgFVb)

Eurostat (2016) EU ° IRAN Trade Relations. European Union Economic Statistics Bureau. Available from:

<http://www.ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Federal Foreign Office, Germany (2015) The emerging PV market in Iran, German Solar Association. Available from:

[https://www.solarwirtschaft.de/fileadmin/media/pdf/AA\\_Report\\_BSW\\_Iran.pdf](https://www.solarwirtschaft.de/fileadmin/media/pdf/AA_Report_BSW_Iran.pdf)

Fernandez, Jose Luis (2016). Mogherini supports Iranian accession bid to WTO.

IRNA. Available from:

<http://www8.irna.ir/en/News/82170250/>

Kamali Dehghan, Saeed (2016) Iran anticipates saffron sales will soar after lifting of sanctions. The guardian. Available from:

<https://www.theguardian.com/world/2016/feb/04/iran-saffron-sales-lifting-sanctions>

KOTRA (2016) Iran Legal center established in Korea chamber of commerce. Korea Trade-Investment Promotion Agency. Available from:

<http://english.kotra.or.kr/kh/index.html>

Lee, Carol and Solomon, Jay (2016) U.S. Seeks to Use Business to Lock In Iran Deal. The Wall Street Journal. Available from: [http://www.wsj.com/articles/u-s-encourages-firms-to-make-deals-with-iran-in-bid-to-cement-nuclear-deal-](http://www.wsj.com/articles/u-s-encourages-firms-to-make-deals-with-iran-in-bid-to-cement-nuclear-deal-1466727183)

1466727183

NUMOVE (2016) German Near and Middle East Conference 2016 Focus Iran. Available from:

<http://www.numov.org/en/presentations-participants/1755-german-near-and-middle-east-conference-2016-focus-iran-5th-april-2016>

OECD (2016) Global Risks 2015 report. Organization for Economic Co-operation and Development. Available from:

<http://www.oecd.org/gov/risk/wef-global-risks-2015.htm>

Riordan, Primrose (2016) Australia to reopen trade office in Iran. Financial Review Weekend. Available from:

<http://www.afr.com/news/australia-to-reopen-trade-office-in-iran-20160315-gnj860>

U.S. Census Bureau (2016) US ° IRAN Trade Relations. Economic and Trade Statistics Office. Available from:

<http://www.census.gov/foreign-trade/statistics/country>

WTO (2016) Accession Working Parties' State-of-play. Newsletter No.64.P2.

Available from:

[https://www.wto.org/english/thewto\\_e/acc\\_e/nl\\_e/2016\\_06\\_acc\\_newsletter\\_e.pdf](https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/nl_e/2016_06_acc_newsletter_e.pdf)

